



Jan Bauer

PŘEV RATNÉ UDÁLOSTI



v dějinách lidstva





PŘEV RATNÉ UDÁLOSTI v dějinách lidstva

Jan Bauer



Copyright © Jan Bauer, 2016
Copyright © ALPRESS, s. r. o.

Všechna práva vyhrazena.
Žádnou část knihy není dovoleno užít
nebo jakýmkoli způsobem reprodukovat bez písemného
souhlasu držitele práv, s výjimkou krátkých citací
nebo odkazů, které tvoří součást kritického hodnocení.

Copyright © Jan Bauer, 2016
Redakční úprava Lukáš Foldyna
Grafická úprava obálky Tomáš Řízek
Vydalo nakladatelství Alpress, s. r. o., Frýdek-Místek, 2016
shop@alpress.cz
První elektronické vydání v českém jazyce

ISBN 978-80-7543-287-2 (PDF)

Obsah

	Dějiny světa mohly být jiné. . .	7
3000 př. n. l.	Sumerové a Egypťané začínají psát	14
2200 př. n. l.	Co způsobilo pád říše pyramid	19
1200 př. n. l.	Velké stěhování národů	25
313 př. n. l.	Alexandr Veliký poráží Peršany	34
221 př. n. l.	První císař sjednocuje Čínu	47
44 př. n. l.	Vražda Gaia Iulia Caesara	54
312	Konstantin Veliký vítězí ve znamení Krista	59
636	Tažení ve jménu Alláha	70
800	Karel Veliký korunován na císaře	77
1066	Vilém Bastard dobývá Anglii	83
1095	Křižáci táhnou na Jeruzalém	92
1215	Čingischán ovládne Peking	105
1348	Černá smrt kosí Evropu	113
1431	Jana z Arku umírá na hořící hranici	120
1453	Turci dobývají Konstantinopol	129
1492	Kryštof Kolumbus přistává v Americe	133
1517	Martin Luther bouří proti církvi	147
1533	Španělé ničí indiánské říše	160
1588	Porážka španělské Armady	170

1609	Galileo Galilei zkoumá vesmír dalekohledem	177
1620	Otcové poutníci hledají novou vlast	186
1649	Anglický král na popravišti	190
1683	Osmané utíkají od Vídně	199
1703	Car Petr I. otvírá okno do Evropy	205
1776	Amerika chce nezávislost	210
1788	První kolonisté v Austrálii	220
1789	Pařížané dobývají Bastilu	225
1815	Napoleon skončil u Waterloo	231
1824	Bolívar osvobozuje Latinskou Ameriku	240
1859	Darwinův převrat v biologii	251
1903	První motorové letadlo ve vzduchu	255
1914	Osudný atentát v Sarajevu	259
1917	Hořké vítězství ruské revoluce	268
1933	Hitler v čele Německa	283
1943	Stalin vrací úder	293
1945	Jediná bomba vymazala Hirošimu	300
1949	Komunisté vládnou v Číně	309
1969	Američané přistávají na Měsíci	316
1973	Počátky internetu, který spojil svět	325
1989	Jak padla Berlínská zeď	331
	Chronologický přehled vybraných událostí dějin	340
	Výběr z literatury	355

Dějiny světa mohly být jiné...

Rok 2006 začal malou senzací. Čínský právník a sběratel Liou Kuang představil mapu světa nakreslenou v Číně roku 1763. V jejím doprovodném textu však bylo uvedeno, že jde o kopii mapy z roku 1418. Zcela překvapující na ní bylo především velmi přesné rozvržení všech kontinentů. Neznámý čínský kartograf takřka dokonale zakreslil obrysy Afriky, ale i Severní a Jižní Ameriky. Zvláště překvapovalo, že dobře znal i východní severoamerické pobřeží.

Na mapě samozřejmě nechyběla ani Austrálie, byť její obrysy byly poněkud zjednodušené, a dokonce ani Antarktida. Zakreslená pevnina kolem severního pólu zřejmě vznikla záměnou souvislých ledových ker s pevninou. Zajímavé byly také popisy jednotlivých oblastí. U západního pobřeží Ameriky uváděl text v čínských znacích: „Kůže lidí z této oblasti je černo-rudá. Na hlavách a kolem pasu nosí pera.“ U Austrálie bylo zase napsáno: „Kůže domorodců je černá. Všichni chodí nazí. Zdobí se předměty z kostí.“

Sběratel Liou Kuang na svolané tiskové konferenci tvrdil, že tuto mapu koupil v roce 2001 od jednoho šanghajského antikváře za 500 dolarů. Nejedná se však o podvrh? Vždyť pokud by tato mapa byla skutečně kopií originálu z roku 1418, znamenalo by to, že Číňané výrazně předstihli Kolumba, da Gamu a Magalhãese a další evropské mořeplavce a že jejich zeměpisné poznatky byly začátkem 15. století na takové úrovni, jaké Evropané dosáhli až v době slavného britského kapitána Jame-

se Cooka. Objevená mapa zcela odpovídala tomu, co ve své knize „1421: Rok, kdy Čína objevila svět“ shrnul britský badatel a někdejší důstojník Královského námořnictva Gavin Menzies. Podle jeho zjištění vyslal počátkem 15. století čínský císař Ču Ti z dynastie Ming na moře několik expedic, které nejenže objevily Austrálii, ale také překonaly Tichý oceán a přistály u západního pobřeží Ameriky. Co víc, putovaly od pobřeží Indie k břehům Afriky, obepluly mys Dobré naděje a křižovaly Atlantský oceán. V té době si na takové cesty tehdejší evropské námořní velmoci – Portugalsko a Španělsko – vůbec netroufaly, a tak není divu, že Evropané o těchto čínských plavbách nevěděli.

Nicméně jisté poznatky se z hlubin minulosti vynořují. Jedním z nich by měla být podle Menziese mapa světa benátského zeměpisce otce Maura z roku 1459. Je na ní totiž velmi přesně zakreslen nejjižnější bod Afriky mys Dobré naděje, a to o dvacet devět let dříve, než ho obeplul portugalský mořeplavec Bartolomeo Diaz.

Odkud mohl mít otec Mauro takové zeměpisné znalosti? Menzies se domnívá, že jeho informátorem byl pravděpodobně jiný Benátčan Niccoló da Conti, který pobýval v roce 1421 v indickém přístavu Kalikut, a to právě v době, kdy sem připlula čínská expedice. Da Conti se dokonce s Číňany plavil po Indickém oceánu na jedné z lodí pokladů a jako první Evropan na vlastní oči spatřil nejjižnější cíp Afriky.

Na čínských objevitelských plavbách měl největší zásluhu admirál Čeng Che. Jako jeden z mongolských chlapců vykastrovaných po svržení mongolské dynastie Togontömör se dostal do domácnosti budoucího císaře Ču Tiho. Byl učenlivý a nadaný a časem se vypracoval na jednoho z jeho nejbližších rádců a důvěrníků. Eunuši, protože přišli o své mužství, mohli hlídat císařovy manželky a měli přístup do jejich paláců za branami Zakázaného města. Stávali se nejen strážci harému, ale i dveřníky a císařskými úředníky. Přitom Čeng Che byl pro svou značně nadprůměrnou výšku přes dva metry, stokilovou váhu i osobní odvalu přímo předurčen pro vojenskou kariéru. Stal se

Nejvyšším eunuchem, získal přezdívku San Pao, Tři poklady, a navzdory tomu, že se na moři nikdy dříve neplavil, byl jmenován admirálem, nejvyšším velitelem císařské flotily.

Už za panování předcházejících mongolských dynastií měla Čína, tehdy se nazývající Říše středu, mohutné loďstvo. Císař Ču Ti se však rozhodl vybudovat ještě větší námořní sílu, která by vytlačila z mezinárodního obchodu s kořením Araby a zároveň zastrašila vládce cizích zemí. Podle jeho imperiálních představ měly všechny ostatní země platit Říši středu pravidelný poplatek za obchodní privilegia a vojenskou ochranu. Zmíněná obchodní privilegia představovala možnost odebírat čínské zboží, zejména hedvábí a porcelán, za výhodné ceny. Tak by se ovšem ostatní státy neustále zadlužovaly vůči Číně a tím pádem dostávaly do závislého postavení.

Císař Ču Ti přikázal postavit 1 681 nových obchodních a válečných lodí, mezi nimiž bylo i 250 „lodí pokladu“, nevidaných plavidel s devíti stěžni. Celkem tak císařská flotila dosahovala počtu 3 500 lodí. Přitom se jednalo o plavidla, s nimiž se ani ty největší evropské koráby nemohly zdaleka měřit. Zmíněné lodě pokladů byly dlouhé 120 a široké 50 metrů, měly výtlak kolem 1 500 tun a mohlo se na nich plavit až 1 000 členů posádky. Kromě plachet na devíti stěžních byly vybaveny i vesly, přičemž jedno veslo obsluhovalo třicet mužů.

Pro srovnání karavela Santa Maria, s níž Kolumbus v roce 1492 přistál na Bahamách, byla dlouhá asi dvacet čtyři metrů, široká osm metrů, její výtlak je odhadován na 60 tun a plavilo se na ní osmatřicet námořníků. Už z tohoto porovnání je vidět, že Čína byla v 15. století největší námořní velmocí na světě.

Na svou první plavbu se Čeng Che vydal v roce 1405. Zatímco Kolumbus o osmdesát sedm let později zamířil přes Atlantik s pouhými třemi koráby, Čengova flotila měla dvaasedesát obrovských lodí pokladů vesměs speciální konstrukce stavěných tak, aby odolávaly bouřím a tajfunům. Admirál přitom velel posádce čítající stěží uvěřitelných 27 800 námořníků.

Výprava plula do Malakky v dnešní Malajsii, která tehdy byla nejdůležitější obchodní křižovatkou v jihovýchodní Asii.

Nakládalo se zde koření z Moluk, prodávaly se tu indické látky i čínský porcelán, setkávali se zde Malajci, Thajci, Bengálci, Peršané i Arabové. Čeng Che z pověření císaře tento přístav ovládl a učinil z něho čínskou kolonii.

Při následujících výpravách získali Číňané kontrolu nad celým námořním obchodem v Indickém oceánu, jednotlivé flotily dopluly až do indického přístavu Kalikut, další se dostaly do Hormúzu v Perském zálivu, na Maledivy a na východní pobřeží Afriky tehdy ovládaném Araby.

V roce 1419 přivezla Čeng Cheova flotila do Pekingu vládce nebo vyslance zemí kolem Indického oceánu a císař je zde dva roky nákladně hostil. Poté co se v březnu 1421 zúčastnili slavnostního otevření nově vybudovaného Zakázaného města s císařským palácem a byli na rozloučenou obdarováni bednami modrobílého porcelánu, rolemi hedvábí a bedničkami s nefritem, císařská flotila je zase rozvezla do jejich domovů. Desítky největších čínských lodí putovaly do Hormúzu, Adenu a dalších měst v Arábii, do Mogadiša, Malindi a Mombasy ve východní Africe, do Kalkaty a Kambaje v Indii, na Srí Lanku, do Vietnamu, do Japonska a do dalších míst.

Doprava cizích vyslanců a panovníků byla tentokrát jen malou částí velkého úkolu pro admirála Čeng Che. Jeho největší námořní armáda měla, jak praví císařský edikt, doplout „až na konec světa a vybrat poplatky od barbarů v zámoří... přivést všechny v Podnebesí (rozuměj do područí Říše středu), aby mohli být civilizováni...“

Obrovská výprava několika stovek zčásti obchodních a zčásti vojenských lodí vyplula 5. března 1421 z Tchang-ku (nedaleko dnešního Tiencinu) na pobřeží Žlutého moře. Při plánování této výpravy se myslelo skutečně na všechno, jak o tom svědčí i skutečnost, že s sebou pro rozptýlení námořníků vezla také prostitutky převážně z kantonských nevěstinců. Za šest týdnů dorazila celá obrovská expedice do Malakky, která byla výchozím bodem pro další cestu.

U pobřeží Sumatry rozdělil admirál Čeng Che flotilu na čtyři části. První skupině lodí velel eunuch Chung Pao, druhé Čou

Man, třetí admirál Čou Wen. Tato jména stojí za zapamatování, protože tito námořní velitelé se co do délky svých plaveb přinejmenším vyrovnávají Kolumbovi či Magalhãesovi. Konečně čtvrté, nejmenší části císařského loďstva velel sám admirál Čeng Che.

Poté co přenesl své pravomoci na ostatní, bylo jeho úkolem rozvézt vyslance ze zemí jihovýchodní Asie do jejich domovů a pak se zase vrátit do Číny. Jako svého nejbližšího důvěrníka a rádce ho císař nemohl postrádat.

Jenže zatímco stovky čínských lodí brázdily světové oceány na předtím a ani dlouho potom nevídaných objevitelských plavbách, domácí politické události v Číně přinesly zásadní zvrat. Povstání ve Vietnamu a následně vojenský útok Mongolů ohrožily postavení císaře Ču Ti. Velké vojenské tažení miliónové armády proti mongolské invazi způsobilo Číňanům finanční potíže a nakonec skončilo krachem. Sám čtyřiašedesátiletý Ču Ti zemřel v srpnu 1424 ve vojenském stanu uprostřed války.

V září 1424 usedl na císařský trůn jeho syn Ču Kao-č, muž poněkud zápecnické a opatrnické povahy. Hned jeho první edikt učinil konec čínským objevitelským plavbám: „Všechny cesty lodí pokladů končí. Všechny lodě kotví v Tchaj-cchan-gu se přesunou do Nankingu a všechno zboží z jejich palub bude vráceno úřadu vnitřních záležitostí a uschováno... Stavba a opravy všech lodí pokladů budiž okamžitě ukončeny...“

Nový císař neprojevoval žádný zájem o objevitelské plavby a velkorysou imperiální politiku svého otce. Podle jeho názoru šlo o zbytečné a navíc riskantní plýtvání prostředky. Když se v říjnu 1423 po dvou a půl letech plavby po světových mořích vrátily dvě ze tří skupin lodí, nikdo je oficiálně nevítal a nikdo nesměl projevovat zájem o to, co objevily. Říše středu jako vzor božské dokonalosti se na císařův příkaz opět uzavřela sama do sebe, izolovala od ostatního světa a přestala se zajímat o vše, co se dělo za jejími hranicemi. Odpor ke kontaktům s cizinou šel tak daleko, že komukoliv, kdo by se věnoval zahraničnímu obchodu, hrozila poprava.

Pouze admirál Čeng Che unikl pronásledování a nový císař ho poslal do výslužby s titulem správce císařské loděnice. Zemřel v roce 1435. Jako poslední tečku za svým dramatickým životem nechal čtyři roky před smrtí vztyčit v chrámech Nebeské přádelny v Ťiang-su a v Liou-ťia-kangu dvě kamenné stély s nápisy, které jsou jediným přímým svěděctvím o velkém čínském objevitelském dobrodružství. Všechny ostatní zprávy musely být totiž na císařský příkaz zničeny.

Obě stély byly však objeveny až ve 20. století. Do té doby neměl žádný historik tušení o tom, že Čína byla na počátku 15. století námořní velmocí. Na stéle z Ťiang-su se praví: „Od chvíle, kdy jsme my, Čeng Che a jeho druzi, na počátku éry Jung-le (vlády císaře Ču Tiho v roce 1403) dostali císařské pověření jako vyslanci do zemí barbarů, uskutečnili jsme až doposud sedm plaveb. Ve všech případech jsme veleli několika desítkám tisíc císařových vojáků a více než stovce zaoceánských lodí. Vypluli jsme z Tchaj-cchangu a vydali se na moře. Cesta nás zavedla do Čan-čchengu (Čampa), Sien-lua (Thajsko), na Kua-wu (Jáva), do Kchu-ťi (Kóčínu) a Ku-li (Kalikutu), než jsme dorazili do Chulumu-s' (Hormuz v Perském zálivu) a dalších zemí na západě, celkem do více než tří tisíc.“

Na stéle v Liou-ťia-kangu se zase můžeme dočíst: „Procestovali jsme přes 100 000 mil nedozírných vodních plání, spatřili obrovské mořské vlny (tsunami), které se jako hory tyčily vysoko k nebi, viděli jsme vzdálené barbarské země, ztrácející se v modravém oparu. Pod plachtami, velebně vzdutými jako oblaka, jsme dnem i nocí pokračovali stejně rychle, jako ona hvězda putovala nad těmi nespoutanými vodami.“

Od časů starověkého Řecka a Říma jsme my Evropané přesvědčeni, že Evropa je pupkem světa a všechno, nebo skoro všechno, co v dějinách stojí za zaznamenání, se odehrálo právě tady. Není divu. Vždyť odtud vyrazili křižáci osvobodit hrob Ježíše Krista z rukou nevěřících, odtud vyplul Kryštof Kolumbus ke břehům Ameriky, tady poprvé zamířil Galileo Galilei dalekohled, byť ještě hodně primitivní, ke hvězdám, tady vzlétly první balóny na horký vzduch do ovzduší a rozjela se prv-

ní parní lokomotiva. Byli to evropští dobyvatelé, kteří ovládli všechny kontinenty, aby využili jejich bohatství a rozšířili na ně svou představu světa. Ale příběh, který jsem vám v úvodu vyprávěl, ukazuje, že tomu mohlo být zcela jinak. Chybělo málo a v čele světové civilizace mohla stát právě Čína, rozlehlá země v jihovýchodní Asii, jejíž obyvatelé vymysleli papír, knihtisk, hedvábí, střelný prach, kompas a další vymoženosti lidského pokroku. Pak bychom ovšem museli psát dějiny světa z pohledu Číňanů a my, obyvatelé Evropy, bychom upadli do bezvýznamnosti a o naší historii by se v dějinách světa psalo možná jen v glosách pod čarou.

Samozřejmě přeháním, ale úmyslně, abych ukázal, že dějiny lidstva mohly být jiné. Je proto nejvyšší potřeba přistupovat k historii s pokorou a nevynechávat z ní žádnou zemi a žádný národ, byť se v něm nenarodil velikán typu Aristotela, Koperníka, Kolumba, Galilea, Komenského nebo Darwina. Vždyť i nepatrné národy měly své velké muže. Stačí pomyslet na to, jak úžasnou odvahu představovalo například osídlení tichomořských ostrovů, když tamní neznámí hrdinové museli putovat na chatrných plavidlech přes nedozírné vodní pláně.

Chtěl bych vám představit rozhodující okamžiky lidských dějin, byť sebekriticky uznávám, že můj výběr je možná subjektivní a leckdo z vás, milí čtenáři, by možná vybral úplně jiné události. Ale to už je údel dějepisců, že se nezavděčí všem.

3000 př. n. l.

Sumerové a Egypťané začínají psát

Kdy začali lidé psát? Kdo vytvořil historicky první písmo? Byli to staří Egypťané, nebo Sumerové v Mezopotámii? Odpovědět na tuto otázku bude trochu složitější. Už proto, že ani egyptské hieroglyfy, ani sumerské klínové písmo nepředstavují ty nejstarší písemné záznamy.

První piktografické písmo se objevuje na hliněných tabulkách z chrámu sumerského města Uruku, které pocházejí z konce 4. tisíciletí př. n. l. K všeobecnému překvapení se však nejedná o nějaké náboženské texty nebo legendy, ale o účetní záznamy. „Urucké tabulky jsou popsány seznamy pytlů s obilím a hlav dobytka,“ vysvětluje francouzský jazykovědec Georges Jean.

První písmo je vlastně tvořeno jednoduchými nákresey, piktogramy, označujícími jednotlivé předměty. Například vola představuje stylizovaná volská hlava, ženu stydký trojúhelník s čárkou lůna, nepřátelství značí dvě zkřížené čáry, patrně jde o symboliku dvou zkřížených kopí či mečů.

Původních jednoduchých sumerských piktogramů, připomínajících někdy dětské čmáranice, napočítali vědci zhruba 1 500. Teprve později byly tyto jednoduché piktogramy nahrazeny složitějším klínovým písmem rytým seříznutými rákosovými písátky na hliněné destičky.

Všechno má svou značku

Dlouho se vědci domnívali, že piktogramy na hliněných destičkách z Uruku jsou těmi nejstaršími písemnými záznamy na světě. Ovšem tento názor vzal nečekaně za své v roce 1987, kdy německá archeologická expedice vedená profesorem Rainerem Stadelmannem objevila v královském pohřebišti Umm el-Káb v egyptském Abydu hrobku vládce, který žil zhruba sto let před nástupem první dynastie faraónů. V hrobce mimo jiné našli soubor několika stovek kostěných destiček, na nichž byly vyryty hieroglyfické znaky. Každá destička měla v jednom rohu otvor, jímž byl zřejmě prostrčen provázek, kterým byla přivázána k nádobě nebo skřínce.

„Destičky byly zjevně používány pro označení částí pohřební výbavy,“ tvrdí Rainer Stadelmann a dodává: „Účelem hieroglyfických znaků bylo zřejmě označení původu, účelu, množství, kvality či majitele uloženého zboží, tedy obdobně jako v případě nálezů prvního písma ze sumerského Uruku to byly hospodářské informace.“

Starší než hieroglyfy

Už na konci 19. století si slavný britský archeolog William Flinders Petrie povšiml, že na mnoha keramických zásobnících jsou vyryty jakési značky. Jejich značné množství a vzájemná odlišnost ho přivedly k domněnce, zda se nejedná o nějaké písemné záznamy. Vzhledem k tomu, že byly vesměs starší než nejstarší hieroglyfy, uvažoval, jestli nejde o počáteční fázi vývoje tohoto písma.

Dnes se však egyptologové přiklánějí k názoru, že v tomto případě šlo spíše o označení výrobce nebo výrobní značku, podobně jako se puncem označují předměty z drahých kovů. Symboly na zásobnících tedy nemají co dělat s nějakým písemným projevem a nejsou přímým předchůdcem pozdějších hierogly-

fů. Už proto převládl názor, že s prvním písemným projevem přišli Sumerové, kdežto v Egyptě se první hieroglyfické texty objevují až kolem roku 3000 př. n. l., tedy v době první dynastie faraónů.

Ve srovnání s nimi hliněné tabulky z chrámu v mezopotamském Uruku pocházejí z doby kolem roku 3200 př. n. l. Němečtí archeologové, kteří zkoumali hrobku v Umm el-Kábu v Abydu, však tvrdí, že nalezené kostěné destičky s hieroglyfy jsou zřejmě ještě starší. Svůj názor dokládají radiokarbonovým datováním nalezených předmětů z dotyčné hrobky. Potíž je v tom, že radiokarbonová data z tak vzdálené minulosti operují s přesností plus minus století, tedy nejsou příliš přesná. Rozhodnout, zda bylo první písmo dříve v Mezopotámii, nebo v Egyptě, tedy nebude snadné.

Je dokonce pravděpodobné, že první písemné záznamy jak u Sumerů, tak i u Egyptanů vznikaly přibližně ve stejné době. Ostatně kultura obou starověkých říší se vzájemně ovlivňovala a inspirovala a první písmo zde vzniklo ze zcela stejných pohnutek – pořídit účetní a hospodářské záznamy pro panovnický dvůr.

Posvátné písmo

První hieroglyfy (složenina dvou řeckých slov hieros, posvátný, a glyfó, rýt či tesat) pocházejí z 3. tisíciletí př. n. l. a zřejmě vznikly ještě dříve. Je přitom zajímavé, že až do roku 390 n. l., kdy byl Egypt pod nadvládou Říma, se nijak výrazně nezměnily. Jenom počet používaných znaků se za tři tisíciletí zvýšil z původních 700 na 5 tisíc.

Jazykovědec Georges Jean tvrdí: „Na rozdíl od svých sumerských sousedů vytvořili Egypťané grafickou soustavu, kterou bylo možno vyjádřit všechno... Hieroglyfický systém je od svého prvopočátku... skutečným písmem především proto, že téměř úplně zachycuje mluvený jazyk, s jehož dnešní podobou se setkáváme v koptštině, vyjadřuje konkrétní a abstraktní pojmy...“

Složitost staroegyptského písma vyplývá z toho, že ho v podstatě tvoří tři druhy znaků – piktogramy, stylizované kresby představující věci nebo živé bytosti kombinované se znaky pro vyjádření myšlenek, dále fonogramy, tedy obrázky nebo jiné znaky vyjadřující zvuk, a konečně determinativy, znaky k rozlišení toho, zda jde o piktogram, nebo fonogram.

V Egyptě bývala znalost psaní a čtení privilegiem a dávala moc. Však také písaři představovali velmi vlivnou kastu. V případech, kdy se faraón sám odmítl učit číst, psát a počítat a spokojil se s tím, že je bohem, stávali se jeho písaři vlastně skutečnými vládci říše. Aby si svoji moc upevnili, neváhali dokonce prohlašovat: „Hieroglyfy mohou oživit nebo zabít toho, kdo se rouhá bohům!“

Sbohem, hieroglyfy!

Zatímco Sumerové ryli své písemné záznamy do hliněných destiček, Egypťané používali na psaní různé materiály. Texty tesali do kamene, ale také psali rákosovou hůlkou na papyrové svitky. Hieroglyfické písmo svými pracovními znaky však pro psaní na papyru příliš nevyhovovalo. Proto začali písaři používat hieratické písmo (z řeckého hieros – posvátný). Takto ho alespoň označil řecký dějepisec Hérodotos (484–425 př. n. l.), protože tak viděl psát staroegyptské kněze. Hieratické písmo má stejné znaky jako hieroglyfické, ale často je mezi sebou spojuje, takže se vzdaluje své původní formě. Kolem roku 650 př. n. l. se objevuje písmo, v němž jsou mezi sebou spojena všechna písmena a čte se stejně jako hieratické zprava doleva. Nazývá se demotickým nebo také lidovým písmem a stává se brzy nejběžnějším písmem v Egyptě.

2200 př. n. l.

Co způsobilo pád říše pyramid

Ač je to možná těžko k uvěření, zlatou dobu faraónů Staré říše, dobu obřích pyramid, ukončila globální klimatická katastrofa zřejmě už tehdy způsobená lidmi. Kolem roku 2200 př. n. l. se v Egyptě prudce ochladilo, což mělo za následek více než dvacetiletý výpadek každoročních záplav polí vodami Nilu. Pro egyptské zemědělství a pro celou mocnou říši to znamenalo naprostou katastrofu. Smrtí faraóna Pepiho II. skončila šestá dynastie a nastala doba temna, dodejme první v dějinách starého Egypta.

V zemi propukl zmatek, hodnostáři a kněží ztráceli autoritu, tlupy hladových venkovanů a otroků ve snaze opatřit si živobytí táhly krajem a pustošily kdysi pyšné paláce. Opakovaně malá úroda měla za následek hladomor, navíc do Egypta pronikaly hordy cizích nájezdníků z nitra Afriky a z Asie. Staroegyptské papyry, například takzvané Proroctví Nefertiho, líčí chaotické důsledky této katastrofy následovně: „Země směřuje do záhuby a nikdo toho nedbá... Veletok Egypta vyschl...“ Nápis v hrobce jednoho hodnostáře na pohřebišti v Moalle tvrdí, že tehdy mnozí Egypťané z hladu jedli i vlastní děti.

Kdo zavinil změnu klimatu?

Historikové tuto dobu mezi Starou a Střední říší nazvali „přechodným obdobím“, nebo také první „dobou temna“. Až donedávna nevěděli, čím vlastně bylo způsobeno, jak se mohlo stát,

že mocná říše, která dokázala postavit více než sto metrů vysoké pyramidy, se náhle zhroutila jako domeček z karet, proč období prosperity vystřídal chaos, násilí a bída. Teprve nedávno vědci průzkumem sedimentů v deltě Nilu zjistili, že právě kolem zmíněného roku 2200 př. n. l. došlo k náhlým klimatickým změnám.

Důvodem mohlo být paradoxně samo zemědělství. Na většině území Středního východu, jižní Evropy, ale také například tehdejší Číny vykáceli lidé lesy ve snaze získat další úrodnou půdu pro svá pole. Při nepromyšleném spalování vykloučeného dřeva mohl v atmosféře vzrůst obsah uhlíku – raně historický skleníkový efekt, který byl zesílen pěstováním rýže na velkých plochách, jak bylo už v té době v Číně zcela běžné. V souhrnu to pak mohlo vést k výpadku dešťových srážek, jaký podle zjištění klimatologů postihl v 2. tisíciletí př. n. l. rozsáhlou oblast od Tibetu po Itálii. Postižen byl i Egypt, protože Nil přestal být napájen tropickými dešti způsobujícími jeho pravidelné rozvodňování.

Literární připomínkou pádu Staré říše je na papyru zaznamenaná řeč jakéhosi Ipewa, v níž líčí následky přírodní katastrofy: „Ano, lidé jedí trávu a polévají si ji vodou. Ani zrní, ani zelenina není pro drůbež a zvířata; hladoví lidé rvou pomyje vepřům z huby a říkají: to se lépe hodí mně než tobě.“ Zároveň Ipew varuje před zhoubným chaosem a rozvratem: „Lidové přísloví říkalo: Egypt se nikdy nestane pouští, jeho moc sahá až na konec světa. O vás se však bude říkat: byla to doba, kdy se Egypt sám zničil – bude se tak říkat o vás – zbude-li v Egyptě vůbec ještě pár lidí, který by zplodil potomstvo!“

Čas zapomenutých králů

Německý historik a publicista Hans-Christian Huf k tomu dodává: „Dnes se proto vychází z úvahy, že konec Staré říše rozhodně nezpůsobila pouze krátkozrakost pyšných panovníků. Stavba pyramid nesporně spolykala lví podíl ze státního rozpočtu, takže systém už nebyl tak dynamický, aby dokázal rea-

govat na nepředpokládané události a katastrofy. Avšak pravou příčinou zhroutení byla přírodní katastrofa.“

Na tom, jak vypadal Egypt v té době, se dějepisci nemohou shodnout. Neznáme jména panovníků, kteří se pokoušeli vládnout. Víme jen, že jejich moc byla omezena pouze na některá z bývalých center země a že se takto v Egyptě vystřídali příslušníci čtyř dynastií. Proč o nich nic nevíme? Dobové zprávy se o nich prostě nezmiňují. „Bohu rovný faraón se nemůže nikdy dopustit chyby,“ vysvětluje Hans-Christian Huf. „Tak byly zamlčeny ztracené války, moře a jiné katastrofy.“ Teprve roku 2070 př. n. l. se z doby temna vynořuje faraón Mentuhotep I., první vládce 11. dynastie, který silou zbraní opět sjednocuje Egypt.

Zakladatel Střední říše Mentuhotep I. zřejmě pocházel z města Pimontu v Horním Egyptě a byl velitelem vojska předcházejícího hornoegyptského vládce, kterého neznáme jménem. V bojích se mu podařilo znovu sjednotit Horní a Dolní Egypt, ale také opět ovládnout Sinajský poloostrov a Núbii. Podle Turínského papýru vládl úctyhodných jednapadesát let, ale je zajímavé, že některé prameny ho zcela opomíjejí a Karnacká deska se jmény králů ho zahrnuje pouze do dynastie Enjotefů, vládců Horního Egypta. Mentuhotepovy válečné úspěchy byly zřejmě podpořeny obnovením pravidelných záplav na Nilu, které vedly ke zvýšení zemědělské produkce. Mentuhotep I. a jeho nástupci Mentuhotep II. a III. přenesli své sídlo do města Wésetu (řeky Théby), obnovili zanedbané zavodňovací kanály a vyvedli říši z bídy. Zároveň za jejich panování začali Egypťané používat bronz, což jim umožnilo zdokonalit své zbraně a nástroje.

Vpád Hyksósů

Ve více než tři tisíciletí trvající historii starověkého Egypta nebylo přechodné období mezi Starou a Střední říší jedinou temnou dobou. Také druhé přechodné období bychom mohli označit za takové egyptské temno. I tehdy zavládl chaos a nejistota a říše se ocitla doslova před svým zánikem.

Slabá vláda královny Sebeknofruré nedokázala čelit opakovaným výpadům cizích vojsk z Asie, zvláště když byla vyzbrojena koňmi taženými válečnými vozy a luky a šípy. „Nečekaně z oblasti východu nájezdníci podivné rasy pochodovali přesvědčení o vítězství nad naší zemí,“ píše egyptský dějepisec Manethón (počátek 3. století př. n. l.). „Hlavní silou snadno ovládli vládce země, poté bezcitně spálili naše města, srovnali se zemí chrámy bohů a zacházeli se všemi domorodci s krutým nepřátelstvím...“ Kolem roku 1700 př. n. l., někteří historikové uvádějí časový údaj kolem roku 1755 př. n. l., se hroutí Střední říše a Egypt se postupně stává kořistí Hyksósů. Tak alespoň cizí nájezdníky nazývá Manethón, díky jehož mnohem později sepsaným Dějinám Egypta o nich vůbec něco víme.

Hyksósové dokonce usedli na egyptský trůn jako králové 15. a 16. dynastie a tím vlastně získali svoje pojmenování. Manethón totiž pohrdlivě nazval tyto panovníky heka chasut (hyksós), což znamená „vládcové pastýřů“. Chce je tak odlišit od právoplatných egyptských králů – faraónů. Odkud však vlastně přišli?

Některé dokumenty je označují za aamu, tedy Asijce. Více nám však prozradily až archeologické výzkumy. V 60. letech 20. století zkoumali rakouští archeologové vedení Manfredem Bietakem lokalitu z doby bronzové Tell el-Daby v nilské deltě. Objevili přitom pozůstatky osídlení, které nápadně připomínají tehdejší kulturu v oblasti Libanonu a Izraele. V letech 1978 až 1985 získali podobné poznatky kanadští egyptologové z Torontské univerzity kopající na jiné lokalitě ze střední doby bronzové v Tell el-Maschúty. Dnes jsou egyptologové vcelku zajedno, že Hyksósové byli tvořeni semitskými kmeny Kanaánců a Amorejců.

Mumie se sečnými ranami

Sídelním městem hyksóských vládců Egypta byl Hatworet (Avaris), později známý jako Džaanet, ve východní části nilské delty. Z těchto vládců známe jménem například Chajana, Apopiho a Chamudiho. Nestanou se však pány celého Egypta protože pět set kilometrů jižně vzdálený Wésset jim dokáže vzdorovat. Wésetský panovník Sekenjenre v boji s nimi sice padne, ale město ubrání.

Sekenjenreho mumie se dochovala, je uložena v Egyptském muzeu v Káhiře, na její hlavě můžeme napočítat pět sečných ran a každá byla smrtelná. Ale skutečnost, že tělo panovníka bylo mumifikováno a důstojně uloženo, svědčí o tom, že nepadlo do rukou nepřátel.

Syn padlého krále Kamose chce otce pomstít a proniká až ke zdem Hatworetu, na jeho dobytí ale už nemá dost sil. Teprve Ahmose I., syn Kamose a vnuk Sekenjenra, vrací Egyptu svobodu. Poučí se z výbroje Hyksósů, zavede ve svém vojsku válečné vozy a luky a dosavadní bronzové sekyry nahradí účinnějšími meči. Nalodí svou armádu na mohutnou flotilu a přímo z vod Nilu nenadálým útokem dobývá kolem roku 1580 př. n. l. Hatworet. Druhé temné období končí, Egypťané jsou opět pány ve vlastní zemi, začíná doba Nové říše.

1200 př. n. l.

Velké stěhování národů

„Cizí národy opouštěly svoje ostrovy. V boji byly přemoženy a rozptýleny země, všechny najednou. Žádná země neodolala jejich pažím, od Chatti, Quode, Karchemiše, Arzavy až po Alašii...“ čteme na vnější severní zdi zádušního chrámu faraóna Ramesse III. (1184–1153 př. n. l.) v Medínit Habu. Je to jediná dochovaná písemná zpráva o dramatických válečných událostech, které se odehrávaly v celém východním Středomoří na konci doby bronzové zhruba kolem roku 1200 př. n. l.

Divocí nájezdníci tehdy vyvrátili mocnou říši Chetitů či Chatti (nacházela se ve středu dnešního Turecka), zemi Arzava (pravděpodobně v západním Turecku) a Alašii, tedy Kypr. Cílem útoku těchto „Vikingů bronzové doby“, jak je nazval americký historik James Muhly z univerzity ve Filadelfii, bylo také pobřeží Egypta s úrodnou nilskou deltou. Hieroglyfy na zdi zádušního chrámu Ramesse III. (1184–1153 př. n. l.) nám o nich sdělují: „Táhli vpřed proti Egyptu, stojícímu v cestě, zatímco před nimi se šířil oheň. Pelištejci, Cekkerové, Šeklešové, Danunové a Vešešové – spojené země – položili své ruce na země a na rovině až po obvod země, přičemž jejich srdce bylo naplněno nedůvěrou...“

Ze všech jmenovaných útočníků se badatelům podařilo spolehlivě identifikovat pouze Pelištejce, pozdější z bible známé Filištiny. Zásahu na tom má už Francouz Jean Champollion, který rozluštil hieroglyfy. Pokusy odhalit ostatní vyjmenované

národy či kmeny zatím skončily nezdarem. Podle dosavadních archeologických nálezů se však dá usuzovat, že pocházely z ostrovů v Egejském moři. Svědčí pro to i egyptské texty, v nichž se o cizích vetřelcích hovoří jako o přicházejících „z moře“ nebo „z ostrovů uprostřed moře“. Právě proto je francouzský egyptolog italského původu Gaston Maspero už v roce 1881 pojmenoval jako „mořské národy“ a s tímto označením se dnes setkáme ve všech učebnicích dějepisu.

Velké tažení, nebo potyčky?

Co je však přimělo k tomu, že přímo z moře, jak popisují dávné nápisy, zaútočily tyto „mořské národy“ na tehdy největší velmoc, jakou nesporně byla egyptská říše? Britská historička Louise Steelová z univerzity ve velšském Lampeteru je ve svém názoru opatrná: „Není zřejmé, jednalo-li se o souvislé tažení, nebo o malé potyčky mezi rozličnými skupinami národů, ale přijatelnější se zdá druhá možnost.“

Jisté je, že faraón Ramesse III. v pátém roce svého panování vetřelce, kteří se spojili se sousedními Libyjci, v několika pozemních a námořních bitvách porazil. Na zdi jeho zádušního chrámu se dočítáme, že „Pelištejci a Cekkerové odtrhli svou zemi a přišli, a tím se zlomila jejich síla. Na souši to byli válečníci... a jiní na moři. Ti, co přišli po zemi, přemoženi a zabití... Amon-Re je pronásledoval, aby je zničil. Ti, kteří pronikli do nilské delty, byli polapeni jako ptáci do sítí; tak byli zničeni... Jejich náčelníci byli odvedeni a zabití...“

Potíže s přistěhovalci

Zdá se však, že Ramessovo vítězství nebylo zase až tak drtivé. Dokonce to vypadá tak, že poražené protivníky pouze přesídlil, ale nezničil, jak tvrdí nápisy na zdech jeho zádušního chrámu. Skutečnost, že Pelištejci a Cekkerové se později usa-

zují v Palestině a na pobřeží Sýrie, zájmovém území Egypta, nesvědčí o nějaké jejich totální porážce. Německý badatel Eberhard Zangger tvrdí: „Vezmeme-li Ramesse III. za slovo, staly se země útočící konfederace po faraónových úspěšných taženích součástí Egypta. To je však vyloučené. Dnes se vychází z předpokladu, že většina protivníků pocházela z Egeidy (oblast Egejského moře), tedy z oblasti, kterou Egypt nikdy politicky nekontroloval. Navíc existují četné náznaky, že nové národy se v Sýrii a Palestině usidlovaly postupně, takže zřejmě nikdy nedošlo k jednorázové rozhodující bitvě mezi Egyptem a mořskými národy; spíše šlo o postupnou integraci přistěhovalců...“

Jak to tak vypadá, zřejmě se nejednalo o nějaký koordinovaný drtivý vojenský útok na Egypt, ale spíše o masovou migraci obyvatelstva, podobné stěhování národů, jaké ve 4. a 5. století našeho letopočtu přivedlo k pádu římskou říši. Jeden z reliéfů doprovázejících zprávu o útoku mořských národů na zdi zádušního chrámu v Medínit Habu zdobí ženy a děti na vozech tažených dobytčaty uprostřed pozemní bitvy. Taková scéna naznačuje, že tyto válečné události doprovázel mohutný pohyb obyvatelstva, který nutil celé rodiny k hledání nových domovů. Je pochopitelné, že je přitahoval také bohatý Egypt.

Z reliéfů můžeme zjistit další zajímavosti. Například vyobrazené lodě s přídí vytesanou ve tvaru ptačí hlavy, na nichž útočníci připlouvají, výrazně připomínají loď, jakou známe z malby na jedné mykénské nádobě. Také jejich výzbroj – zašpičatělé dvojsečné meče, oštěpy a kulaté štíty – připomíná vojenské vybavení, jaké bylo v pozdním 13. století př. n. l. obvyklé ve světě mykénské kultury, tedy na Peloponésském poloostrově.

Čím se chlubí faraón

Na tzv. Harrisově papyru, dochovaném svitku dlouhém 40 metrů, jsou zaznamenány činy Ramesse III. a jeho dary chrámům. O jeho válečných výpravách je tu však kupodivu jen něko-

lik řádků. Neznámý písař faraónovým jménem pyšně prohlašuje: „Rozšířil jsem hranice Egypta a přivedl k pádu ty, kteří je překročili ze svých zemí. Porazil jsem Danuny, kteří jsou na svých ostrovech, Cekkerové a Pelištejci se změnili v popel; mořští Šerdenové a Vešešové skončili, jako by vůbec nikdy nebyli; zajatí najednou a jako zajatci dopraveni do Egypta, početní jako písek v poušti. Usídlil jsem je na opevněných místech, pokořených mým jménem. Početné byly jejich houfy jako stádisíce. Každý rok jsem je všechny opatřil oděvem a obilím ze sýpek...”

Opět se o konfliktu s „mořskými národy“ nedozvídáme nic určitého. Jejich totožnost a osud jsou zahaleny tajemstvím. Faraón se ovšem chlubí, že se o tyto uprchlíky dokázal postarat a osídlil jimi nově dobytá území.

Zánik mykénské kultury

Jenže zatímco Egypt je dramatickými událostmi kolem roku 1200 př. n. l. zasažen pouze okrajově, v Řecku v té době dochází k pádu mykénské kultury. Archeologické vykopávky jednoznačně potvrzují, že v průběhu 12. stol. př. n. l. na řecké pevnině výrazně ubyl počet měst. Někteří historikové spojují tyto pohnuté události s dobytím slavné Tróje na pobřeží Malé Asie Řeky, k němuž došlo zhruba v této době.

Mykény, nacházející se v severovýchodní části Peloponéskeho poloostrova, nemusely být jako třeba Trója nebo krétský Knóssos znovu objeveny. Jejich trosky fascinovaly návštěvníky po celou dobu starověku a středověku. Gigantické hradby vybudované ze dva až tři metry dlouhých, metr vysokých a metr širokých kamenných kvádrů byly pokládány za jeden z divů světa.

V pozdějších dobách je řečtí a římscí návštěvníci dokonce považovali za dílo jednookých obrů Kyklopů – nevěřili totiž, že by je mohli vybudovat lidé. V roce 170 n. l. popíše řecký spisovatel Pausánias po své návštěvě Mykén zachovalé části hradeb

a zpola zasypanou Lví bránu. Zároveň uvádí: „Ve zříceninách se nachází Perseův pramen a hrob krále Agamemnóna, vrchního velitele Řeků v trojské válce.“

Egyptská inspirace

Vraťme se však nejdříve hlouběji do minulosti. V letech 1900 až 1580 př. n. l. zůstává řecká pevnina ve stínu minojské Kréty, kde je civilizace mnohem pokročilejší. Ale postupně tu dochází k výrazným změnám. Šachtové hroby z 16. století př. n. l. se svými oslnivými zlatými poklady dokazují, že Mykény tehdy rychle nabývaly na významu a že ve městě se nahromadilo podivuhodné bohatství. Ale nebyly to zdaleka jen Mykény. Šachtové hroby a kopulovité hrobky objevují archeologové i na dalších místech Peloponésu, v Messénii a v Lakónii a také v Thesálii. Na památkách nalezených v šachtových hrobech jsou patrné dekorativní prvky inspirované egyptským uměním a naopak z Egypta zase známe předměty zjevně mykénského původu. Mykénská civilizace musela mít s říší faraónů čilé kontakty. Největšího rozmachu dosahuje mykénská civilizace ve 14. a 13. století př. n. l. Řecko, navzdory tomu, že je ze tří čtvrtin hornaté, bylo poměrně hustě osídleno. Archeologové dosud objevili více než pět set sídlišť z pozdní doby bronzové. „Byť většina z nich má zemědělský charakter, nechybí ani monumentální sídla městského typu,“ připomíná český filolog a historik Antonín Bartoněk. Vedle Mykén vyrostly palácové komplexy a kyklopskými hradbami chráněná města, například v Týrinsu na severovýchodním pobřeží Peloponésu, v Pylu v Messénii, v Thébách a Orchomenu v Boiótii a v Iólku v Thessálii. Zbytky mykénského zdiva se dochovaly i na athénské Akropoli.

Přes převažující vliv mykénské kultury nebylo pevninské Řecko té doby zdaleka jednotné. Právě naopak, každé město tvořilo samostatný stát, v jehož čele stál král či jiný vysoký aristokrat. Určující roli měl však Peloponéský poloostrov a na

něm území Argolis, jehož hlavním střediskem byly právě Mykény, domnělé sídlo krále Agamemnóna.

Vítěze války zabila manželka

Někdy kolem roku 1200 př. n. l. však přichází nečekaná katastrofa a zlatý mykénský věk se rázem uzavírá. Prakticky nedobytné hradby z kamenných kvádrů v Mykénách a Tírynsu se v krátké době mění v trosky. Všechny nádherné mykénské paláce jsou náhle zničeny, v plamenech požárů zaniká messinský Pylos. Z hlavních městských center přechkají bouřlivé období hrůz a ničení zřejmě jen Athény v Attice, pozdější nejvýznamnější centrum řecké kultury.

Někteří historikové spojovali tyto pohnuté události s předpokládaným návratem řeckého vojska od Tróje, kterou údajně dobylo někdy kolem roku 1210 př. n. l. Následné rodinné konflikty způsobené dlouhou nepřítomností hrdinů, stačí připomenout zavraždění krále Agamemnóna jeho vlastní manželkou Klytaiméstrou, by podle nich měly být odrazem mocenských sporů a sociálních bouří v Řecku, které zatím v důsledku dlouhé války citelně zchudlo.

Archeologické vykopávky potvrzují, že ve 12. století př. n. l. na řecké pevnině citelně ubylo sídlišť. Český odborník na dějiny starověku Pavel Oliva uvádí, že „například v Messénii se počet měst snížil z 41 na 8, v Argolidě ze 44 na 19. Čísla svědčí o náhlém odchodu nebo dokonce útěku obyvatel.“ Zároveň v této době podle archeologických nálezů výrazně přibývá řeckého obyvatelstva na Kypru a pobřeží Malé Asie (dnešního Turecka). Zdá se, že proud uprchlíků z pevninského Řecka směřuje právě sem. Svědčí pro to i pověst o tom, že nejlepší lukostřelec v řeckém vojsku Teukros se po dobytí Tróje usadil na Kypru.

Dórové, nebo mořské národy?

Jedna z teorií svaluje vinu za zničení mykénských měst na Dóry, primitivní kmeny přicházející z hornatého severu a hovořící jazykem příbuzným achajštině. Dórský vpád představuje poslední vlnu řeckého obyvatelstva přicházejícího do nejjižnějších oblastí Balkánu. Novější archeologické výzkumy však spíše dokládají, že k tzv. dóorskému stěhování dochází až v době, kdy už mykénské paláce leží v troskách.

Nemůžeme ovšem pominout fakt, že prakticky souběžně s katastrofou, která postihla mykénské Řecko, dochází k útoku „mořských národů“ na říši Chetitů v Malé Asii, na Sýrii a Egypt. Je možné, že část těchto útočníků vpadla i na řeckou pevninu. Ostatně záznamy na tabulkách nalezených v Pylu popisují obranu města před vetřelci připlouvajícími po moři. Bohužel nemáme žádný důkaz o přítomnosti cizích bojovníků v řeckém vnitrozemí. Takovým by bylo třeba objevení jejich hrobů, ale archeologové zatím žádné nenašli.

Starořecké báje nabízejí zajímavou odpověď na otázku po vzniku mykénské civilizace. Někdy v 16. století př. n. l. měl do Řecka doplout Danaos, syn egyptského krále Béla. Danaos žil snad původně v Libyi, kde se nepohodl se svým bratrem Aigyptem, protože nechtěl dát jeho padesáti synům za ženy svých padesát dcer. Raději se odstěhoval do řecké Argolidy, kde založil město Argos. Aigyptos ho však přece jen vypátral a donutil jeho dcery ke sňatku se svými syny. Dopadlo to špatně. Danaos dcery navedl a o svatební noci jich čtyřicet devět, tedy až na jednu, zavraždilo své novomanžely. Po smrti pak musely v podsvětí za trest věčně nabírat vodu do děravého sudu. Spíš než jejich hrůzný čin nás teď ale zajímá fakt, že Danaos dal jméno všem Řekům. Vedle pojmu Achajové pro ně používá básník Homér i označení Danaové. Danaovým potomkem byl pak legendární zakladatel Mykén hrdina Perseus. Další z mykénských měst Tíryns je spojováno se jménem jiného bájného hrdiny Héraklea.

Odvetný úder proti mořským národům

Ve zhruba stejné době, kdy zanikají slavné Mykény, zaniká v centrální oblasti Turecka také chetitská metropole Chat-tušaš. Rovněž vzkvétající přístavní město Ugarit na pobřeží Sýrie padne za obětí útočníkům z moře. Při vykopávkách kanaánského Ugaritu našli archeologové texty na hliněných tabulkách, které jednoznačně ukazují na akutní nebezpečí cizí agrese. Na jedné z nich byl napsán dopis posledního krále Ugaritu Chammurabiho s žádostí králi Alašie o pomoc. Archeologové ho našli v peci uvnitř královského paláce. Sluhové ho zřejmě ani nestačili vypálit a poslat po spolehlivém poslovi. Zde je jeho znění:

„Můj otče, nepřátelské lodě jsou již zde, zasely oheň do mých měst a způsobily velké škody v zemi... věděl jsi, že všechny mé jednotky byly umístěny v chetitské zemi a že všechny mé lodě jsou stále ještě umístěny v Lýdii a dosud se nevrátily?“ Král Ugaritu v té chvíli netuší, že samotná Alašie (Kypr) mu už nemůže pomoci, protože je sama napadena útočníky.

Odkud se však tito útočníci vzali? Jednalo se skutečně o zmiňované „mořské národy“? Archeologické nálezy potvrzují, že v kritické době na přelomu 13. a 12. století př. n. l. výrazně přibývalo řeckého obyvatelstva na Kypru a na pobřeží Malé Asie (dnešního Turecka). Zdá se, že proudy uprchlíků směřovaly právě sem. Ostatně potvrzuje to například i pověst o tom, že nejlepší lukostřelec v řeckém vojsku Teukros se po dobytí Tróje usazuje na Kypru. Právě obléhání a dobytí Tróje je možná součástí válečných dějů oněch let. Pak by ovšem také Homérovy eposy Ílias a Odyssea byly literárním odrazem skutečných událostí.

Německý prehistorik Eberhard Zangger dokonce neváhá označit trojskou válku jako „odvetný úder proti mořským národům“. Dokládá to skutečností, že obyvatelé Tróje bývali v Řecku po roce 1200 př. n. l. označováni jako Teukrové. Podle

Zanggera je to nápadně podobné jménu jednoho z „mořských národů“ Cekkrů, které Ramesse III. později usazuje v západní Sýrii. Mohlo se jednat o označení téhož národa?

Když chybí měď

Co však vlastně způsobilo dramatické válečné události a s nimi spojené hromadné stěhování nebo spíše útoky hladového a strádajícího obyvatelstva kolem roku 1200 př. n. l.? Někteří historikové se domnívají, že to vyvolal vpád Dóřů, primitivních řeckých kmenů od Dunaje, na Peloponés. Vždyť podobně vpád Hunů do východní Evropy v 5. století n. l. uvedl do pohybu germánské kmeny a nastalo rozsáhlé stěhování národů.

Možnou příčinou dramatických událostí jsou také klimatické změny. Odborníci například spekulují o dlouhodobém suchu, které náhle postihlo dnešní Řecko a Turecko, případně o nadměrném odlesnění zdejšího území, které mělo katastrofální důsledky pro zemědělství. V samotném Řecku přichází po pádu mykénské civilizace přechodná doba temna, která někdejší bohaté městské státy změnila v zemědělská společenství. Ve východním Středomoří je zničena většina dosavadních obchodních středisek, což vyvolá nedostatek mědi. Tím se uspíší konec doby bronzové a přiblíží začátek doby železné. Vždyť ložiska železné rudy se na rozdíl od mědi všude na Blízkém východě a v jižní Evropě vyskytují poměrně hojně.

313 př. n. l.

Alexandr Veliký poráží Peršany

Žádný z dobyvatelů světových dějin se v tak krátkém čase nezmocnil tak rozsáhlého území jako Alexandr Veliký (356–323 př. n. l.). Ani Caesar, ani Attila, ani Čingischán, ani Napoleon Bonaparte či Adolf Hitler ho v tomto ohledu nedokázali překonat. A to zemřel v necelých třiatřiceti letech. Nikoli náhodou o něm řecký historik Diodóros (asi 90 př. n. l. – 27 n. l.) napsal: „Díky své chytrosti a statečnosti překonal velikosti svých činů všechny krále, o nichž dějiny vědí.“

Ne všichni se s tímto názorem ztotožňují. Římský senátor a filozof Seneka (2 př. n. l. – 65 n. l.) naopak o Alexandrovi tvrdil: „Jeho krutost se nikde unaveně nezastaví, po způsobu divých zvířat, která zabíjejí víc, než vyžaduje hlad.“

Pro Řeky byla dlouho trvalou hrozbou Perská říše, zabírající v době svého největšího rozmachu rozsáhlé území od řeky Indu na východě až po břehy Egejského moře na západě. Když Peršané ovládli řecká města na západním pobřeží Malé Asie (dnešního Turecka), připluli až k branám Athén, kde byli v roce 490 př. n. l. poraženi v bitvě u Marathónu.

O deset let později vpadlo stotisícové vojsko perského krále Xerxe I. znovu do Evropy. U Thermopyl sice porazilo oddílly spartského krále Leonidase, ale v námořní bitvě u Salamíny byla perská námořní flotila rozprášena athénským loďstvem.

Ani to však Řekům nepomohlo k odvrácení perské hrozby. Cizí vetřelci obsadili poloostrov Attiku a srovnali se zemí Athény i s hradbami. Teprve po dvou vítězných bitvách u Platají a u Mykalé v roce 479 př. n. l. se spojenému řeckému vojsku, tvořenému především Athéňany a Sparťany, podařilo Peršany vypudit.

Sjednocení Řecka

Přesto panovaly i nadále v Řecku velmi silné obavy z Perské říše. V roce 338 př. n. l. porazil makedonský král Filippos II. (asi 383–336 př. n. l.) koalici řeckých měst a definitivně tím Řecko, do té doby rozkouskované do malých městských států, sjednotil. Poté do Korintu svolal sněm, na němž vyhlásil tažení právě proti obávané a mocné Persii. Sám už ho však neuskutečnil. V roce 336 př. n. l. ho zavraždil mladík jménem Pausanias, pravděpodobně navedený Filippovou zapuzenou první manželkou Olympiadou.

S pomocí věrných generálů Antipatra a Parmenióna se novým králem stal Filippův teprve devatenáctiletý syn Alexandr. Nejdříve se vypořádal se všemi možnými soupeři a odbojné město Théby dokonce nechal srovnat se zemí. Poté se rozhodl naplnit odkaz svého otce a vytáhl proti Perské říši. Přitom jeho armáda nebyla nijak velká. Velel asi třiceti až čtyřiceti tisícům pěšáků a pouhým pěti tisícům jezdců.

Jsi nezdolný, synu!

Řecký dějepisec z 2. století př. n. l. Arrianos popisuje Alexandra následovně: „Vynikal tělesnou krásou, příčinností i bystrostí ducha; byl mimořádně statečný, ctižádostivý a v nebezpečích neohrožený; bohům prokazoval zvláštní úctu. V tělesných požitcích byl co nejzdrženlivější, jenom v duchovních nadmíru

dychtiv chvály. Velmi prozíravě dokázal předvídat pravou chvíli, dřív než nadešla, a stejně šťastně uměl ze zjevných okolností vyvodit správný závěr.“

Ještě před cestou navštívil Alexandr věštírnu v Delfách, aby mu zde předpověděli, jak jeho tažení uspěje. Když se Pýthie zdráhala mu věštbu poskytnout, přitáhl ji mladý Alexandr do věštírny Apollónova chrámu násilím. „Jsi nezdolný, synu!“ řekla mu přitom věštkyně. Alexandr se spokojeně zasmál. Lepší věštby se mu nemohlo dostat.

Řecko-makedonské vojsko se dalo na pochod v roce 334 př. n. l. Na lodích se přeplavilo přes Helléspont (dnešní Dardanely) na asijský břeh. Tady Alexandr ze všeho nejdříve navštívil Tróju, aby si ve zdejším chrámu bohyně Athény vyzvedl zbroj, která podle tradice patřila bájnému hrdinovi Achilleovi. Místo ní zanechává v chrámu svou vlastní. Válečná výprava tak dostávala posvátný symbolický charakter.

Však už se nedaleko odtud u řeky Gránikós shromažďovalo perské vojsko s 20 tisíci jezdci a zhruba stejným počtem pěšáků, které mělo Alexandrovi zabránit v postupu do nitra Malé Asie. Velel mu Memnón z ostrova Rhodos, urozený Řek spřízněný s předními perskými rody. Mladý Alexandr přes opatrné rady podřízených důstojníků zaútočil na nepřítele rovnou po rozvinutí pochodové sestavy vojska. Sám postupoval v první linii v čele pravého křídla. Perští velitelé se zaměřili na jeho osobu s cílem ho co nejdříve zabít. Podařilo se jim probodnout pod ním jednoho koně a dokonce mu dvakrát vyrazit kopí z ruky, ale všechna jejich snaha byla marná. Alexandr bojoval jako lev a Řekové s ním. Peršané se nakonec obrátili na útěk a na místě zanechali tisíce mrtvých včetně Mithridata, zetě perského krále Dareia III.

Gordický uzel

Alexandr pokračoval v tažení Malou Asií. Cestou se zastavil v Gordionu, někdejším hlavním městě fryžského království, kde ho v královském paláci zaujal posvátný vůz, kdysi prý pat-

řící bájnému králi Midasovi. Vůz byl připoután provazem z lýčí zvláště složitým uzlem. Tradovalo se, že kdo uzel rozváže, stane se pánem Asie.

Alexandr si s tím nedělal žádnou hlavu a uzel prostě přetnul mečem. Jenže aby se pánem Asie skutečně stal, musel si ji nejdříve vybojovat. V cestě k tomu mu stál perský král Dareios III.

Sílu vojska, které se Peršanům podařilo sestavit, nelze přesně odhadnout. Některé prameny udávají, že Dareios shromáždil na 600 tisíc bojovníků, ale to se zdá značně nadsazené. V každém případě byly jeho síly několikanásobně početnější než síly Alexandrovy. Pro budoucí bojiště si vybral plán u města Sochoi v severní Sýrii.

Když se však Řekové stále nepřibližovali, vydal se v říjnu 333 př. n. l. k městu Issos na syrském pobřeží. Alexandr mu zatím vyrazil vstříc, právě v Issu zřídil lazaret pro nemocné a raněné a rychle pokračoval dál po pobřeží. Minul tak Peršany, kteří mezitím vtáhli do Issu a všechny zde zanechané Řeky a Make-doňany bez milosti zmasakrovali.

Vítězství u Issu

Když se Alexandr dozvěděl, že Dareios už opustil své původní postavení, okamžitě vydal rozkaz k obratu. Peršané ho zatím očekávali na pláni u ústí řeky Pinaros blízko Issu. Řekové dorazili na bojiště až pozdě odpoledne a podobně jako u řeky Graniku rovnou za pochodu rozvíjeli bojovou formaci. Bitvu zahájil sám Alexandr jedoucí v čele hetairů – makedonské šlechtické jízdy.

Zaútočil rovnou proti osobní gardě krále Dareia, zatímco těžká makedonská pěchota napadla střed Peršanů. Alexandr byl sice v zápalu boje raněn do stehna, ale přesto se se svými jezdci dál probíjel řadami Peršanů. Když už se bitevní vřava přiblížila k samotnému perskému králi, Dareios dostal strach, obrátil svůj válečný vůz a prchal z bojiště. Jeho útěk strhl i ostatní perské válečníky, jenom Peršany najatí řečtí žoldnéři řádně ustupovali v pravidelné formaci.

Makedonci pronásledovali prchající a pobíjeli je ve velkém. Před úplným zničením je zachránila jen noc. Podle některých zdrojů bylo v boji nebo na útěku zabito na 110 tisíc Peršanů, kdežto ztráty makedonsko-řeckého vojska byly jen minimální. Obrovská byla také kořist, která padla Alexandrovi do rukou. Mimo jiné to byl královský stan plný zlatých předmětů, sama královna, dvě Dareiovy dcery a krásná perská šlechtična Barsina, která se stala Alexandrovou milenkou.

Nabídka krále Dareia

Vítězství u Issu výrazně změnilo poměr sil ve východním Středomoří. Dosavadní perská světovláda se zhroutila. Fénická města na pobřeží se jedno po druhém vzdávala Alexandrovi, jehož armáda postupovala Sýrií. Pouze přístav Tyros ležící na ostrově u pobřeží museli Makedonci složitě obléhat. Teprve poté, co během necelých osmi měsíců vybudovali ze břehu obrovský násep k ostrovu a z opačné strany zaútočili na město loďstvem, se Tyros podařilo dobýt.

Dareios se zatím na Alexandra obrátil s dopisem, v němž mu nabízel přátelství a spojenectví, velké územní ústupky, spoustu zlata a stříbra a ruku jedné z dcer výměnou za propuštění své manželky a dětí. Mladý dobyvatel však nabídku perského krále odmítl pyšnými slovy: „Jsem vládcem Asie, a pokud o tom Dareios pochybuje, nechť se mnou bojuje dál.“

Egyptským faraónem

K dalšímu měření sil však došlo až za další dva roky. Mezitím se Alexandr bez boje zmocnil Egypta, byl korunován na faraóna a na pobřeží v nilské deltě založil přístav nazvaný jeho jménem. V dubnu 331 vyrazil z Egypta, aby napadl přímo střed Perské říše. Se svým vojskem došel k Eufratu, překročil tuto řeku a pokračoval stepí severní Mezopotámie směrem k řece Tigris.

Dareios měl zatím dost času vybudovat novou silnou armádu. Její jádro tvořila bojovná jízda středoasijských kmenů především z Baktrie a Sogdie, byli v ní i jezdci z Anatólie, východního Íránu a Médie. Přizváni byli také Indové s válečnými slony a nebezpeční skytští lučištníci na koních, schopní v krátkém okamžiku zasypat cizí vojsko mraky šípů. Celkem měla mít Dareiova armáda až 40 tisíc jezdců a 200 tisíc pěšáků (některé méně věrohodné údaje hovoří až o jednom miliónu pěších bojovníků), 200 bojových vozů a 15 válečných slonů.

Nekradu svá vítězství

Tato obrovská síla se v očekávání rozhodující bitvy rozložila na prostorné rovině mezi Gaugamélou a městečkem Arbélou na západním břehu Tigridu. Když Alexandr spatřil ležení nepřítelů, nemohl se dost vynadivit. Plán široká mnoho kilometrů byla celá pokryta perskou armádou. Proti ní mohl poslat do boje jen 40 tisíc pěšáků a 7 000 jezdců.

Makedonci a Řekové dorazili na místo v podvečer 30. září roku 331. Alexandr vyslechl radu svého generála Parmenióna, aby jako obvykle ihned zaútočil. Ale tentokrát to odmítl, stejně jako nápad zaútočit v noci pod rouškou tmy. „Nekradu svá vítězství,“ prohlásil pyšně a nechal své unavené vojáky vyspat do druhého dne. Peršané zatím strávili neklidnou noc ve zbraňi, protože očekávali makedonský útok. Dočkali se ho však až ráno, kdy proti nim nastoupil sice početně několikanásobně slabší, zato vyspalý a odpočatý nepřítel.

Drtivá převaha Peršanů

Skutečnost, že Peršané mají výraznou početní převahu, donutila Alexandra uspořádat bojový šik trochu jinak. Velení levého křídla svěřil jako vždy Parmeniónovi, zbývající oddíly falangy, těžkooděnce a hetairy, makedonskou šlechtickou jízdu, pone-

chal pod svým velením na pravém křídle. Před ně jako ochranu před bojovými vozy postavil lehkou pěchotu. A aby Peršané jeho vojsko neobklíčili, doplnil konce obou křídel zálohami žoldnéřské jízdy a pomocné pěchoty.

Dějepisec Arrianos v této souvislosti o Alexandrovi uvádí: „Obzvláště byl zkušený v tom, jak seřadit a vyzbrojit vojsko a jak mu velet; měl také mimořádnou schopnost povzbuzovat bojového ducha vojáků, probouzet v nich dobré naděje a v nebezpečí zahánět jejich strach vlastní neohrožeností.“ Uvážíme-li, že si tak počínal v pouhých čtyřiaadvaceti letech, zaslouží si makedonský král náš respekt.

Alexandrův manévr

Dareios se znepokojením postřehl, že Alexandr odvádí makedonské falangy z rovného terénu, který si zvláště vybral pro útok bojových vozů. Okamžitě vydal rozkaz veliteli východoíránské jízdy Bessosovi, aby napadl Alexandrovo pravé křídlo. První perský úder byl děsivý. Makedonští hetairi utrpěli značné ztráty a byli nuceni ustupovat. Do pohybu směrem k makedonským řadám se zatím daly bojové vozy, ale naštěstí je včas napadli předsunutí řečtí lučištníci a kopiníci. Perští vozatajové a koně byli zabíjeni šípy a kopími ještě dříve, než se jejich vozy stačily k falangám přiblížit.

To už nastoupila těžká perská jízda k hlavnímu útoku. Část jezdců vyrazila nalevo pomoci Bessosovi, jehož zápolení s hetairy se zatím vyrovnávalo. Tím však v perské útočné linii vznikla trhлина a na to právě Alexandr čekal. Nechal si přivést svého oblíbeného už 24 let starého koně Bucefala, shromáždil kolem sebe své jezdce a v jejich čele oblečen ve zlaté zbroji vyrazil vzniklou trhlinou přímo do středu perské armády. Zde zatím skvělá královská garda obklopovala a chránila vůz krále Dareia.

Perský král znovu prchá

Dareios, jakmile spatřil, že se k němu probíjí Alexandr v zářivě zlaté zbroji a za ním jeho makedonští jezdci následováni oddíly falangy, propadl panice. Zvlášť když mu přímo před očima mrštěný řecký oštěp probodnul jeho vlastního vozataje. To už perský král nevydržel a opakovala se stejná situace jako před třemi lety u Issu. Chtěl utéci z bojiště, ale kola jeho vozu uvízla v hromadách mrtvol a tažní koně se plašili a vzpínali. Dareios už neváhal, seskočil z vozu, vyhoupl se na hřbet nejbližšího volného koně, jehož jezdec byl zabit, a prchal. Alexandr ho chtěl pronásledovat, ale zuřivý boj perské královské gardy mu v tom zabránil.

Na makedonském levém křídle však zatím došlo k obratu. Perskému satrapovi Mazaiovi se v čele skvěle bojující parthské a indické jízdy podařilo prolomit Parmeniónovo postavení. Pak tato divoká záplava napadla slabě hájený makedonský tábor, kde byli mezi zajatci drženi i členové Dareiovy rodiny. Jezdci se tábora zmocnili a vyloupili ho, ale při návratu na bojiště zase o svou kořist přišli.

Parmeniónovi se zatím podařilo zkonsolidovat své řady a pomoci Alexandrovi zničit střed perského vojska. A Mazaiova jízda se po zprávě o Dareiově zbabělém útěku dala na ústup. Peršané nechali na bojišti čtyřicet tisíc mrtvých, některé údaje hovoří dokonce o statisících padlých.

Královský palác v plamenech

Alexandr po svém skvělém vítězství kupodivu nepokračoval po královské silnici dál do Sus, zimní rezidence perských králů, ale zamířil na jih do Babylonu. Toto staroslavné město bylo v té době už jen provinčním centrem Perské říše.

Vládcem zde byl satrapa Mazaíos, který tak statečně bojoval u Gaugamély. Tentokrát však už na odpor nepomýšlel

a otevřel vítězným Makedoncům a Řekům brány města, které je kupodivu vítalo jako osvoboditele. Také Alexandr už nemyslel na zničení nepřítele a dokonce ponechal Mazaia v úřadu správce města. Začínal se chovat jako skutečný vládce Asie.

Teprve z Babylonu táhl do Sus, které už mezitím obsadil menší makedonský oddíl. I zde se mu místní satrapa vzdal a předal mu královskou pokladnici. Zároveň Alexandr doplnil svoji armádu o čerstvé posily představované doma zverbovanými Makedonci a Řeky.

Poté projel perskými horami a bez boje vstoupil do metropole Perské říše Persepolisu, tehdy snad největšího a nejvýstavnějšího města světa. Zde se zmocnil obrovských pokladů a také uspořádal pro své spolubojovníky nádhernou hostinu. V jejím průběhu milenka makedonského generála Ptolemaia athénská prostitutka Thais navrhla, aby vypálili palác perských králů. Opilý Alexandr nadšeně souhlasil a sám hodil do paláce první hořící pochodeň.

Dareiova smrt

Perský král Dareios byl zatím stále na útěku, byť už dávno nebyl králem. Jeho satrapové vedení Běssem ho mezitím sesadili a nyní ho vozili s sebou jako zajatce. Když se to Alexandr dozvěděl, vyrazil s několika rychlými jezdeckými oddíly ve stopách pronásledovatelů do íránských hor. Běsos se před nimi pokoušel uniknout i s cenným zajatcem do Baktrie (dnes součást Afghánistánu), ale to už jim byli Makedonci v patách. Satrapové tedy nechali všechny své vozy a zásoby na místě a snažili se zachránit si alespoň holé životy. Dareiův vezír Nabarzanés stačil na poslední chvíli vrazit do spoutaného těla svého bývalého pána nůž. Když na místo dorazil Alexandr, byl Dareios už mrtev.

Teprve teď se makedonský král cítil jako skutečný vítěz. S patetickým gestem přikryl mrtvého protivníka svým nádherným

ným pláštěm a nechal ho dopravit do Persepolisu. Zde pak byl poslední vladař z perské dynastie Achaimenovců pohřben se všemi královskými poctami.

Vojáci se bouří

Vrcholem Alexandrova tažení za ovládnutím tehdy známého světa bylo nepochybně dosažení řeky Hyfasis (dnes Bjás v Pákistánu), jednoho z levých přítoků Indu. Tady už se jeho vojáci začínali bouřit. Vždyť za osm a půl roku překonali 18 tisíc kilometrů, přičemž většina z nich šla pěšky, a únava z celého tažení v posledních dnech a týdnech znásobená tropickými lijáky na ně doléhala plnou silou. Zuřící Alexandr byl nakonec nucen ustoupit a zatroubit k návratu. Ale nebyl by to on, aby svou porážku nepovažoval za vítězství a nedal na nejvýchodnějším místě své cesty vztyčit dvanáct kamenných oltářů, které měly připomínat jeho božství a slávu.

Cestou k Indickému oceánu byl Alexandr málem zabit, když při dobývání města bráhmanů mu nepřátelský šíp pronikl pancířem na prsou. Utrpěl velkou ztrátu krve a jeho život visel doslova na vlásku. Po celém vojsku se mezitím rozšířila zpráva, že zemřel. Řekové tehdy propadali zoufalství, protože nevěřili, že by se bez svého velitele mohli dostat zpátky.

Podruhé se ocitl v nebezpečí života, když se s několika loděmi vydal prozkoumat deltu řeky Indu. V ústí do moře ho zastihl bouřlivý monzunový vítr, který hnal několikametrové vlny proti jeho křehkým kocábkám. Několik lodí dokonce ztroskotalo a on sám unikl jen se štěstím.

Plány na další tažení

Do perských Sus se po mnoha dalších útrapách vracel Alexandr v „božském“ stylu dionýsovského procesí. Podobně jako sám Dionýsos jel v čele svých vojáků na voze taženém osmi koň-

mi. Se svými nejbližšími přitom pil sedm dní a sedm nocí víno. Také na dalších vozech ho následovali bujaře popíjející a návrat slavící bojovníci.

Ale sotva zorganizoval svoji světovou říši spojující Makedonce a Řeky s Peršany, Armény, Egypťany a dalšími národy, začal pomýšlet na další tažení. Na jaře roku 323 si umínil ovládnout celý Arabský poloostrov. Nařídil vybudovat mohutné loďstvo, které mělo prozkoumat Rudé moře a Perský záliv a perspektivně spojovat námořní trasou Egypt s Babyloníí a Indií. Ale zároveň s plánováním nového tažení se ve třpytivém zlatém oděvu orientálního vládce oddával hýření a nekončícím pitkám.

Dobyvatelův konec

Začátkem června 323 před naším letopočtem byla mohutná Alexandrova armáda připravena vyrazit z Babylonu k ovládnutí Arábie. K tažení však už nedošlo. Král musel s vysokými horečkami ulehnout. O Alexandrových posledních chvílích se nám dochovala velmi podrobná zpráva zaznamenaná jeho osobním sekretářem Eumenésem z Kardie:

„U palácových bran se shromažďují vojáci čekající na zprávy o králi. Chtějí ho vidět, chtějí se s ním rozloučit... Výkřiky davu sílí, vřava vzrůstá, ještě chvíli a vtrhnou do paláce. Hetairové střežící vstup do královských komnat musí ustoupit. Dveře se rozletěly. Beze zbraní a bez vrchních plášťů, pouze v chitónech procházejí v naprostém mlčení vojáci jeden za druhým kolem lože umírajícího. Sotva znatelným pohybem hlavy a víček se loučí Alexandr, kterého ještě neopustilo vědomí, s těmi, kdož za ním šli z nepatrné Makedonie až na konec světa, aby mu svou krví pomohli dobýt impérium, jaké dějiny před tím nepoznaly...“

Krvavý rozpad veleříše

Na otázku, komu odkáže svoji říši, prý podle dějepisce Diodóra Sicilského odpověděl umírající král takto: „Tomu nejlepšímu, protože předpokládám, že mí přátelé uspořádají velké smuteční hry.“ Pak upadl do kómatu a při západu slunce 13. června 323 př. n. l. zemřel.

Mohutnou říši sahající od balkánských hor po povodí Indu si po vzájemných krvavých pútkách a bojích rozdělují Alexandrovi generálové. Antigonos se postupně zmocní Řecka a Makedonie, Ptolemaios Egypta a Seleukos Sýrie a východních oblastí. Třináct let po Alexandrově smrti jsou jeho manželka Roxana a právě třináctiletý syn rovněž Alexandr brutálně zavražděni, aby si snad nemohli nárokovat dědictví. Dobyvatelovo nezměrné úsilí přichází vniveč.

Proč zemřel?

Co bylo příčinou předčasné smrti Alexandra Velikého? Vysoké horečky přičítá většina historiků malárii, kterou pravděpodobně onemocněl už při svém indickém tažení. Patrně se k ní přidružil zápal plic, který nakonec způsobil skon velkého dobyvatele. Poměrně nedávno se problémem smrti slavného starověkého krále zabýval řecký lékař Georgios Nikos. Podle příznaků nemoci, tak jak je vylíčil Eumenés z Kardie a další starověcí autoři, dospěl k závěru, že Alexandrovu smrt způsobil prudký zánět slinivky břišní. Král, když po jedné z mnoha vydatných hostin vypil velký pohár vína, pocítil prý nejdříve silnou bolest v zádech a poté dostal vysokou horečku. Doktor Nikos tvrdí, že to jsou typické projevy zánětu slinivky. Podle jiných hypotéz se Alexandr prostě upil k smrti, nebo byl kýmisi otráven.

Ulomil Alexandrovi nos

Jeden z Alexandrových vojevůdců Ptolemaios (367–283 př. n. l.), který si při dělení jeho obrovské říše vybral právě Egypt, se zmocnil dobyvateleova nabalzamovaného těla a ne-

chal ho pohřbít v někdejší egyptské metropoli Memfidě. Jeho syn a následník Ptolemaios II. (308–246 př. n. l.) přestěhoval Alexandrovo tělo do Alexandrie a pochoval ho ve skleněné rakvi ve svém paláci. Alexandrův hrob se stal vyhledávanou atrakcí, putovaly k němu tisíce poutníků, aby pohlédli do tváře slavného dobyvatele. Přijel se na něj podívat i první římský císař Augustus (63 př. n. l. – 14 n. l.) a chtěl se mumie mermocí dotknout. Počínal si však natolik neopatrně, že mrtvému ulomil nos.

221 př. n. l.

První císař sjednocuje Čínu

Přeji si být nazýván První vznešený císař!“ sebevědomě prohlašuje král státu Čchin. Až doposud se jmenoval Jing Čeng (260–210 př. n. l.), nyní budou před ním všichni padat do prachu a oslovovat ho Čchin-Š'-chuang-ti. Přitom jméno Chuang-Ti (Žlutý císař) patřilo legendárnímu zakladateli čínské civilizace, který prý naučil lidi vyrábět keramiku, čluny a vozy a vytvořil první písmo a kalendář.

Čchinové založili malý státeček na západním úseku řeky Wej v pohraniční oblasti severní Číny. Díky tomu zůstával zpočátku stranou konfliktů, které od roku 770 př. n. l. sužovaly celou zemi rozparcelovanou na četná malá království, která spolu bojovala o moc. „Nikoliv bezdůvodně je toto období známé jako období Válčících států (Čan-kuo),“ připomíná britský historik Geoffrey Parker.

Ze stovky jich zbylo sedm

Každý z vládců jednotlivých států se snažil postavit co největší armádu složenou převážně z povinně odvedených mužů. V bitvách proti sobě bojovalo i 100 tisíc válečníků. Takové počty vyžadovaly dostatečnou produkci potravin, aby se vojsko uži-

vilo. Proto jednotliví vládci nechávali budovat rozsáhlé zavlažovací systémy. Dostatek vody umožnil zvyšovat výnosy obilí a rýže až pětinasobně. Další pokrok vyvolaný četnými válkami představovala výstavba silnic umožňujících rychlejší přesuny bojovníků.

Z původních asi 100 nezávislých států, na něž je v roce 770 př. n. l. rozkouskována Čína, jich po neustálých konfliktech zbylo v roce 300 př. n. l. jen sedm, které si zabraly území těch poražených. Spolu s jejich zničením docházelo také k likvidaci jejich dědičné šlechty. Vítězní panovníci ji na zabraných územích nahrazovali sobě naprosto oddanými profesionálními úředníky. Hlavní byl zájem státu.

Konečně v roce 318 př. n. l. se do válek zapojil nejzápadnější ze zbývajících sedmi států, který doposud stál stranou všech konfliktů – stát Čchin, který později dá název celé Číně.

Změnu postoje Čchinu nepochybně způsobil první ministr Šang Jang nastupující do svého úřadu už v roce 356 př. n. l. Na rozdíl od myšlenek proslulého čínského filozofa Konfucia (asi 551–479 př. n. l.) o otcovské laskavosti vládců a synovské oddanosti poddaných hlásal tzv. legalismus. „Zájem státu je nadřazen zájmu jednotlivce a panovník může zavést přísné zákony a tresty,“ tvrdil. „Pokud to státní zájem vyžaduje, je válka jako nástroj zahraniční politiky přípustná.“

Vyznavačem legalismu byl také jeho následník v úřadu prvního ministra Li S', jemuž ochotně naslouchal mladý král státu Čchin Jing Čeng. Na jeho radu zavedl registraci všech mužů kvůli odvodům do vojska a jmenoval úředníky na základě jejich schopností a nikoliv podle původu a stavovské příslušnosti a v poslušnosti je držel hrozbou přísných trestů.

Sjednocuje zemi silou zbraní

Ne všem rádcům však Jing Čeng naslouchal stejně ochotně. Li S'ův spoličák filozof Chan Fej-c' (288–233 př. n. l.) ho vybízel, aby mezi úředníky udržoval ovzduší podezřavosti a vzájemné

nedůvěry, záměrně šířenými pomluvami je štěpil na protichůdné skupiny a udržoval tak rovnováhu sil a stabilitu státu. Král pro jeho návrhy neměl valné pochopení. Filozofa dal uvěznit a později ho donutil k sebevraždě.

Ostatní státy Čchin zpočátku podceňovaly a jeho obyvatele považovaly za barbary. Zle se jim to vymstilo. Energický mladý král Jing Čeng veden radami svého mazaného ministra Li S' jednoho po druhém vojensky porazil. V roce 256 př. n. l. dobyl Luo-jang, hlavní město do té doby mocné říše Čou, a v roce 221 př. n. l. musela celá Čína uznat jeho vládu. Poprvé v čínských dějinách ovládal jediný panovník tak rozsáhlé území sahající od dnešních severních provincií Šan-si a Šen-si až na jih k vietnamským hranicím a jeho východní hranicí byl mořský břeh.

Císař – reformátor se dává do díla

Však také si to Jing Čeng náležitě užíval. Nejenže se přejmenoval na Čchin Š'-chuang-ti, což znamená První vznešený císař, ale pustil se do velkých reforem. Sjednocenou říši rozdělil na 36 územních celků, které se dále dělily na menší a ještě menší regiony. Každý z těchto celků spravoval císařem jmenovaný úředník.

Hlavním městem sjednocené říše se stal Sien-jang nacházející se nedaleko dnešního Si-anu. Ve snaze zahladit vzpomínky na dřívější státy císař nařídil, aby se všechno obyvatelstvo sjednocené říše, pojmenované Podnebesí, nazývalo jednotně „černohlaví“. Dále zavedl jednotné délkové, váhové a objemové míry a také rozchod kol všech používaných vozů. Tohle poslední opatření mělo ryze praktické důvody. Vozy totiž mohly používat už jednou vyjeté koleje na cestách. Čchin Š'-chuang-ti se tak vlastně stal vynálezcem kolejové dopravy.

Reforma se dotýkala také měny. Napříště se všude smělo platit pouze jím raženými zlatými a měděnými okrouhlými mincemi se čtvercovým otvorem uprostřed. Tento tvar mincí zůstal v Číně v platnosti až do roku 1911.

Učence zahrabte do země!

První vznešený císař také zavedl pro celé Podnebesí jednotné písmo, které se v Číně s malými obměnami používá dodnes. Aby zahladil vzpomínku na předchozí typy písma, nechal v roce 213 př. n. l. zkonfiskovat všechny knihy psané těmito neschválenými písmi a spálit je. Protože se většinou jednalo o díla konfuciánských filozofů, Čchin Š'-chuang-ti vešel do dějin jako zapříisáhlý nepřítel konfucianismu.

Jeho zášť vůči učení tohoto velkého filozofa šla údajně tak daleko, že dal 460 konfuciánských učenců zaživa zahrabat do země a řadu dalších poslal do vyhnanství do nehostinných hor na okraji říše. „Protivili se mé vznešené vůli a ohrožovali říši,“ zdůvodnil svůj rozsudek císař jako vášnivý stoupenec legalismu.

Budovatel Velké čínské zdi

V roce 214 př. n. l. pověřil Čchin Š'-chuang-ti svého generála Meng Tiena, aby s 300 tisíci dělníky, bezpočtem válečných zajatců a politických vězňů vybudoval na severu země rozsáhlé opevnění chránící říši před nájezdy kočovných kmenů z mongolských stepí a také před démony. Už v dobách předcházející dynastie Čou se jednotlivé státy snažily chránit před nájezdy budováním valů a palisád. Ale První císař se rozhodl jednotlivé úseky těchto hradeb spojit v jednu velkou zeď. Původní hradba byla zbudována ze směsi hlíny, rákosy, větví a kamenů upěchované mezi palisády z klád. Nejdříve nechal postavit 12 metrů vysoké strážní věže, které byly spojovány šestimetrovými zdmi.

Dnešní dochovaná podoba Velké čínské zdi, jednoho z největších divů světa, postavené z kamene, cihel, hlíny a vápna, však pochází až z pozdější doby dynastie Ming (1368–1644).

Zed' začíná severovýchodně od Pekingu u Žlutého moře a táhne se neuvěřitelných 6000 kilometrů do severozápadních stepí k městu Jü-men. Průměrná výška zdi je asi 6,6 metru a šířka její základny 6,5 metru.

Gigantická hrobka pro vládce

Velká zed' není jedinou obrovskou stavbou, kterou První císař budoval. Druhou byla jeho gigantická hrobka, kterou nařídil stavět v roce 212 př. n. l. nedaleko nového hlavního města Sien-jang. Na stavbu bylo povoláno 700 tisíc násilím odvedených rolníků. Císařovo mauzoleum, původně vysoké 166 metrů s obvodem 1250 metrů, patří k největším hrobům na světě vůbec. Mělo představovat jakousi miniaturu říše dynastie Čchin.

Podle zprávy čínského dějepisce S'-ma Čchien (145 až 86 př. l.) „pohřební komoru zaplnili věžemi, modely paláců a úřadů, borovicemi z jadeitu, na jejich větvích seděli zlatí a stříbrní ptáci... Velké řeky říše, Jang-c'-ťiang a Chuang-che, a dokonce i nekonečný oceán byly vytvořeny ze rtuti a tyto napodobeniny byly udržovány mechanickými zařízeními stále v pohybu. Nahoře byla zobrazena hvězdná obloha a dole ve středu hrobky byl masivní měděný sarkofág s tělem císaře. Světla byla napájena velrybím olejem, což mělo zajišťovat věčné světlo.“

Hlídala ho hliněná armáda

Nedaleko této dosud neprozkoumané hrobky byla v roce 1974 objevena proslulá terakotová armáda, která měla Prvního vznešeného císaře po smrti chránit. Sochy v životní velikosti, mnohé se skutečnými zbraněmi, byly původně nabarveny, ale během dlouhého času v zemi o svůj barevný nátěr bohužel přišly.

Hliněná armáda je rozestavena v celkem třech prohlubních. V největší z nich, nazvané jáma č. 1, nalézají čínští archeologové na 6 000 terakotových bojovníků, v jámě č. 2 je

jich 1 400 pod velením dvou generálů. Jsou v ní také jezdci, stojící i klečící lučištníci a oddíl válečných vozů. V nejmenší prohlubni se skrývá štáb s jedním válečným vozem a 68 důstojníky. Archeologický výzkum však stále pokračuje a zatím známe jen zlomek této obdivuhodné památky dávné čínské minulosti.

Průtrž mračen vyvolá vzpouru

Po smrti Prvního císaře usedl v roce 210 př. n. l. na trůn jeho nepříteli schopný a slabošský mladší syn Čchin Er-Chuang-ti (Druhý císař). Jeho panování bylo zcela pod vlivem intrikánského eunucha Čao Kaa, který ho přesvědčil, aby dal popravít prvního ministra Li S'. Ministr byl potom veřejně na tržišti v Sien-jangu přeseknut na dvě poloviny. Čao Kaa nastoupil na jeho místo a v roce 207 př. n. l. přemluvil Druhého císaře, aby spáchal sebevraždu.

Vlády se po jeho smrti ujal jeho syn Čchin San-Chuang-ti (Třetí císař), kterého však ještě v téže roce smetlo povstání. Důvodem k němu se stala nečekaná průtrž mračen, která zabránila jednomu vojenskému oddílu z jižní Číny, aby se včas dostavil k ochraně severní hranice říše. Jenže nedodržení časového rozpisu se podle tehdejších přísných zákonů trestalo smrtí. Důstojníci a odvedení rolníci si za těchto okolností řekli, že bude lepší, když se vzbouří proti císaři. Jedině vítězná vzpoura jim totiž mohla zachránit život.

Ke vzbouřencům se brzy přidaly další oddíly a také rolníci, otroci, sesazení úředníci a vyznavači Konfuciova učení. V roce 207 př. n. l. dobylo povstalecké vojsko vedené nižším úředníkem a původně rolníkem Liou Pangem hlavní město Sien-jang. Vzbouřenci vyvraždili císařskou rodinu a pak čtyři roky válčili mezi sebou o vládu v říši. V této válce nakonec zvítězil zmíněný Liou Pang, později známý jako císař Kao-cu.

V roce 202 př. n. l. nastolil vládu nové dynastie Chan, která se udržela u moci až do 3. století n. l. Nový císař zrušil některé příliš

přísné články trestního zákoníku a u poddaných mu to vyneslo pověst spravedlivého vládce. Státní ideologií se stalo Konfuciovo učení později reformované filozofem Tung Čung-šuem (187–120 př. n. l.), jenž ho doplnil o prvky legitimismu a dalších tradičních čínských učeních. Obrovské čínské říši to přineslo několik staletí stability a rozvoje.

Hedvábná stezka

Čínu spojovala s Evropou Hedvábná stezka, jak ji v roce 1877 pojmenoval německý cestovatel a zeměpisec Ferdinand von Richthofen. Byla dlouhá zhruba 8 000 kilometrů a vycházela z Chang-čou na východním pobřeží Číny, překračovala Žlutou řeku, rozdkvojovala se kolem pouště Taklamakan, překonávala horské hřbety Tibetu a Hindúkuše, procházela bohatými městy Střední Asie jako Buchar a Samarkand a přes dnešní Írán a Irák vedla do Antiochie a Tyru na východním pobřeží Středozemního moře. Z Číny se tudy dováželo především hedvábí, ale také třeba lakové výrobky, kosmetika a koření. Hedvábí se v Číně vyrábělo přinejmenším od 3. tisíciletí př. n. l. Zhruba od roku 500 př. n. l. se stalo žádaným obchodním artiklem ve východním Středomoří. To znamená, že už v té době Hedvábná stezka existovala.

44 př. n. l.

Vražda Gaia Iulia Caesara

Gaius Iulius Caesar je sice znám jako nejslavnější státník a vojevůdce římské republiky, ale paradoxně právě on tuto republiku ukončil a otevřel cestu k nastolení císařství. Ne náhodou je české slovo „císař“ vlastně odvozeno od jména Caesar. Nicméně s odstupem staletí se vkrádá pochybnost o tom, zda tento bezesporu největší Říman opravdu chtěl zničit republiku. A zda ji nakonec nezničili spíše ti, kteří ho 15. března roku 44 před Kristem zavraždili, ačkoliv jejich úmysl byl právě opačný.

Zrekapitulujme si, co atentátu předcházelo. Politik Caesar rozhodně nechoval přílišnou úctu k republikánskému zřízení. Jako prokonzul v Galii si vybudoval osobní armádu o síle deseti legií. Když ho senát vyzval, aby svoje vojsko rozpustil, neuposlechl, ale naopak překročil pohraniční říčku Rubikon oddělující Galii předalpskou od centrální části říše a po čtyřleté občanské válce se stal samovládcem.

Doživotním diktátorem

V roce 48 před Kristem ho senát jmenuje diktátorem na jeden rok, o dva roky později mu mandát prodlouží na další dva roky a počátkem roku 44 se stává doživotním diktátorem. Rok před tím je mu přiznán čestný titul „Imperátor“, který smí být používán jako dědičné vlastní jméno. Zároveň získává právo nosit při